

գրքերը, պէտք է դարձնալ շարունակել հարկաւոր հատուածների ընտրութիւնը, ինչպէս եղել էր երրորդ շրջանում, միայն խիստ պահանջողութեամբ: Այս տեղ կարելի է առարկաները բաժանել ըստ եկեղեցական տարւոյ *), կամ ըստ տօնից. թէև այս կարգը բոլորովին արտաքին է, և հետեւաբար հեշտ կարող է եկեղեցական կարգ անուանելու յարմարութիւն ստանալ. ինքնակայ կարգը, որի նպատակն է կրօնական կարգաւորապէս զարգացումը, ամենայն դէպքերում համապատասխան է մանկավարժութեան. ինչ ինչ մասեր կարելի է թողնել երիտասարդի ինքնակրթութեանը, ուսումնարանից դուրս գալուց յետոյ. այնու ամենայնիւ շատ էլ չէ կարելի հաւատալ նրանց. փորձը ցոյց է տալիս, որ ուսումնարանի մէջ աշակերտի սովորածները շատ անգամ ապագայում մոռացվում են քան թէ կատարելագործվում . . . : Ուսումնարանից շուտով արձակվելու և զարգացած մարդ համարվելու միտքը աշակերտների վրայ աւելի հզօր կերպով է ներգործում քան թէ հոգեւոր և խրատները: Այլ է եկեղեցին և ուսումնարանը միացեալ զօրութիւնով չընդգիմագործեն աշխարհի աւերիչ ազդեցութեանը, այն ժամանակ մեր երիտասարդները չեն ունենալ դէպ ի կրօնը անձեղոհութիւն, և կբաւականանան կրօնի պահանջմանը արտաքին կերպով միմիայն յարմարութեամբ: Այժմ մեր մէջ ևս ան-

ցել է ուսումնարանից գալուց յետոյ եկեղեցական հրահանգաց արհամարհութիւնը իբրև մի հնացեալ բան, որը հարկաւոր է նորոգել այժմեայն ժամանակի մանկավարժական յառաջդիմութեան համապատասխանող փոխակերպութիւն տալով նորա դասատուութեանը, հեռի հին մեքենայական ձևերից: Աստուածաշնչի ընթերցմունքը, հոգեւոր երգերի և խրատական հատուածների ստեպ գործածութիւնը, եկեղեցւոյ թէ հին և թէ նոր պատմութիւնները, միայն առանց վիճարանութեան, աւելի օգտաւէտ են, քան թէ քրիստոնէական վարդապետութեան մշտնջենաւոր սառն կրկնողութիւնը: Մեր երիտասարդները լաւ պէտք է իմանան Աստուածաշունչը և կրօնը, ապա թէ ոչ մեր եկեղեցւոյ այժմեան շարժմունքը բարի վախճան չէ կարող ունենալ:

Թարգմանեաց

Աստուածաշունչի թարգմանեաց Մ. Պապարտարեանց

ՄԻ ՔԱՆԻ ԽՈՍԻ

ԻՄ ԱՐԵՎԱՅՈՒԹԵԱՆ ԱՌԻԹՈՎ.

«Արարտի», փետրուարի ամսաթիւթում տպած էր յայտարարութիւն չորս նորընծայ Աքեղաների ձեռնադրութեան մասին. այդ չորսի մէջ էի և ես: Աւարտելով այժմ քառասնօրեայ պատրաստութիւնը և արժանանալով մատուցանել առաջին սուրբ Պատարագը, կամենում եմ քանի մի խօսք ուղղել դէպ ի մեր ազգայինը:

Մարդս՝ նախ քան թէ կգործէ մի այնպիսի քայլ, որը ծանրակշիռ հետեւանք-

(*) Երևի հեղինակը «Եկեղեցական տարի» անուանել է Եկեղեցւոյ «աւուր պատշաճի», անւանեալ ընթերցուածոց և տօնից միանուագ շրջանը:

ներ պիտի ունենայ նորա ապագայ կեանքի համար՝ երկար մտածումէ, խորհումէ, քննումէ և կշռադատումէ այդ քայլը : Ասա մտածումէ ոչ թէ միայն իւր բախտաւորութեան վերայ, այլ և նորա վերայ թէ որ տեսակ գործի համար աւելի պատրաստուած է ինքն և ընդունակ, և բըշափ գոհացուցիչ կերպով կարող է կատարել այն գործը : Եթէ այսպիսի նախընթաց մտածմունքները և խորհրդածութիւնները հարկաւոր են ամենայն գործի և ամենայն քայլի համար, նա մանաւանդ հարկաւոր են նոքա այնպիսի մարդոց համար, որոնք որոշումեն լինել հոգեւորական : Երբ մի կողմից՝ ամենայնուստեք լուումեն ծանրագոյն տրտունջներ մեր եկեղեցականների դէմ թէ՛ տղէտ են նոքա, անբարոյական, ընչասէր և ոչ աստուածասէր և ազգասէր, և ինչ և երբ միւս կողմից՝ մեր եկեղեցականները չեն վայելում արժանաւոր սէր և պատիւ ազգայնոց կողմից, այլ ըստ մեծի մասին արհամարհանք և մինչեւ անգամ ատելութիւն, որպիսի մտածմունքներ կարող են թելադրել մարդուն այնու ամենայնիւ դառնալ հոգեւորական : Մեր կարծիքով՝ զլսաւորապէս հետեւեալ մտածմունքները :

1) Ոմանք դառնում են հոգեւորական յատկապէս հոգու փրկութեան համար : Այս շարժառիթը մեծ գործադրութիւն ունենումէ մանաւանդ մի ազգի քրիստոնէութեան առաջին դարերում, երբ նոր հաւատը նոր և դերբնական կրակով վառումէ անթիւ և անհամար սրտեր : Այս իսկ ժամանակամիջոցին են պատկանում նահատակներ, մարտիրոսներ, կրօնական պատերազմներ, ձգնաւորներ, անապատական-

ներ, խարաղնազգեացներ, խոտաճարակներ, վանքեր, անապատներ, մենաստաններ, եկեղեցիներ : Մեր ազգը նոյնպէս ունեցաւ այսպիսի ժամանակամիջոց, որն՝ ի պատիւ Հայաստանի՝ բաւականին երկարատե էր, դարեւոր էր :

Բայց այս վառւորուն ջերմեռանդութիւնը սկսումէ հետզհետէ պաղիլ և նւազանալ : Այս երեւոյթը կարող է առաջ դալ զանազան պատճառներից. զլսաւորապէս ժողովրդի աշխարհասիրութիւնից, այլ և մասնաւորապէս կրօնական ազատամտութիւնից, եկեղեցական խռովութիւններից, հոգեւորականների անբարոյականութիւնից և տգիտութիւնից, պատմաբանական դառն և դաժան հանդամանքներից և ինչ : Այսպիսի միջոցում սկսումէ սակաւ առ սակաւ փոքրանալ այնպիսիների թիւը, որոնք փափագով դիմում են լինել սուրբ եկեղեցւոյ սպասաւոր յատկապէս հոգութեան համար :

Տարաբախտաբար, մեր ազգի մէջ նոյնպէս բաւականին չի ջաճէ այժմ այս տեսակ ջերմեռանդութիւնը : Բայց այս երեւոյթը մեր ազգի մէջ հետեւանք է ոչ թէ կրօնական ազատամտութեան, որովհետեւ մենք երբէք չենք ունեցած այնպիսի ազատամիտներ, որոնք քարոզած լինէին արհամարհանք և սառնութիւն դէպ ի եկեղեցին և դէպ ի կրօնական զգացմունքները, և ոչ եկեղեցական խռովութիւնների, որովհետեւ՝ ինչպէս երեւումէ մեր եկեղեցական պատմութիւնից՝ Հայաստանեայց խաղաղասէր և երկայնամիտ Եկեղեցու մէջ երբէք չեն եղած ծանր խռովութիւններ, հերձուածներ և մոլորութիւններ, այլ հետեւանք է հետզհետէ զլսաւորապէս դարու-

աշխարհասէր ոգու, և մասնաւորապէս եկեղեցականների տգիտութեան և անբարոյականութեան, այլ և պատմաբանական հանգամանքների: Մի կողմից՝ ժամանակիս աշխարհասէր ոգին արդէն բաւականին ներգործել է և Հայերի վերայ, և կեանքի փափկութիւնները, վայելչութիւնները, թատրոնները, պարահանդէսները, սիրահարական վիպասանութիւնները՝ աւելին զբաւում շատերի սիրտը, քան թէ եկեղեցու սրբազան սպասաւորութիւնը: Միւս կողմից՝ վերջին հինգ վեց դարու ընթացքում կորուսած լինելով քաղաքական ազատութիւնը և ինքնիշխանութիւնը, կրելով միշտ դառն և չարաչար հարուածներ իշխող ազգերից, միշտ հաւածուած լինելով եկեղեցու և հաւատի համար, միշտ վտարանդի լինելով աշխարհից աշխարհ, գլորուած և ընկղմած լինելով յետին աղքատութեան և տգիտութեան մէջ, և անսահման համբերութիւնից յետոյ տեսնելով որ Աստուած ևս դարձրել է իւր երեսը և աւելի չէ կամենում ողորմիլ և օգնել, այնպէս խոպանացաւ և կոշտացաւ Հայ մարդու սիրտը, որ համարեալ բոլորովին ցամաքեցաւ նախկին ջերմեռանդութիւնը, կորան և անհետացան կրօնական փափուկ զգացմունքները: Այսպիսի պատճառների ներգործութեամբ այժմ շատ նուազ է յատկապէս հոգու փրկութեան համար հոգեւորական դառնողների թիւը. չունինք այժմ ճգնաւորներ, անապատականներ, միանձուռքներ, ամայի և աւերակ են մեր վանքերը և մենաստանները:

2) Ոմանք դառնում են հոգեւորական փառասէր և պատուախնդիր լինելուն պատ-

ճառով: Հին ժամանակներում, երբ եկեղեցին մեծ ազդեցութիւն ունէր քաղաքական կեանքի բոլոր երևոյթների վերայ, երբ ժողովրդի կեանքը առաւելապէս կրօնական ուղղութիւն ունէր, և երբ եկեղեցականները, մանաւանդ բարձր աստիճաններ, ունեցողները, զոր օրինակ եպիսկոպոսները, արքեպիսկոպոսները, վիճակաւոր առաջնորդները, մետրապօլիտները, պատրիարքները, պապերը և կաթողիկոսները վայելում էին ժողովրդի կողմից և մինչև անգամ մարմնաւոր գերազոյն իշխանութեան կողմից յոյժ մեծ յարգանք և պատիւ, ինքնիշխանաբար կառավարում էին ամբողջ վիճակներ և ազգեր, շատ մարդիկ, մանաւանդ հարուստ մեծատունք և իշխանազունք, չբաւականանալով իւրեանց աշխարհական փարթամութիւնով, յօժարութեամբ դառնում էին եկեղեցական, գրիտաւորապէս վանական, և շինելով սեփական վանքեր, կամ օգնական ունենալով հարստութիւն, բարձրադոյն ծագումն, իշխանազն և թագաւորազն ազգականներ, շատ հեշտ կարողանում էին հասնել իւրեանց փառասէր նպատակին՝ դառնում էին եպիսկոպոսներ, պատրիարքներ, և ըն: Այս տեսակ եկեղեցականների թիւը՝ համեմատաբար ուրիշ տեսակ եկեղեցականների թուի հետ՝ բաւականին աննշան էր ամենայն ժամանակ և ամենայն տեղ: Մեր ազգի մէջ ևս եղան մի քանի այսպիսի օրինակներ:

3) Ոմանք դառնում են եկեղեցական իւրեանց առօրեայ կեանքը ապահովացնելու համար և դիւրին ճանապարհով ապրուստ ձեռք բերելու համար: Այս դասակարգին վերաբերւում են ըստ մեծի մա-

սին քահանաները: Որովհետև եկեղեցական դասը միշտ, մինչև անգամ դառն ժամանակներում, վայելել է մի քանի արտօնութիւններ թէ իւր սեփական և թէ օտարազգի, մինչև անգամ մահմետական մարմնաւոր բարձրագոյն իշխանութիւնից, և ապահովացրած է եղել ապրուստի մասին բարեպաշտ և աստուածասէր մարդոց ջերմեռանդութիւնից բղնած յօժարական նուիրատւութիւններով, միշտ մեծ է եղել քահանայ լինել ցանկացողների թիւը, ոչ միայն իր ղերում, այլ և քաղաքներում: Մեր ազգի մէջ այս ցանկութիւնը աւելի մեծ տեղիք կարող էր ունենալ հին ժամանակներում, երբ քահանայական կոչումն շատ տղ ժառանգաբար անցնումէր հօրից որդուն և երբ այդ քահանայական ցեղը տիրումէր եկեղեցապատկան կալուածներին իբրև իւր սեփականութեան: Այս դասակարգին կարող է վերաբերուիլ և աննշան թիւը վանականների, որոնք կամ անընդունակ լինելով և կամ ծոյլ՝ քրանքով ուտել հացը, կամ ընկղմած լինելով յետին աղքատութեան մէջ և իմանալով որ վանքերում վանականները վարումեն բաւականին ապահովացրած և հանգիստ կեանք, ցանկանումեն դառնալ և դառնումեն վարդապետ: Այսպիսի մարդիկ առաջ են գալի գլխաւորապէս վանքերի շրջակայ և մեր ձաւոր գիւղերում: Մեր այժմեան վանականների բաւականին նշանաւոր մասն ապտկանումէ սոյն այս դասակարգին:

4) Ոմանք դառնումեն եկեղեցական՝ ազգասիրական զրդմամբ և նպատակով: Տեսնելով որ առհասարակ եկեղեցականները և մանաւանդ վանականները, այլ է վար-

դապետները, եպիսկոպոսները և լն. մեծ ներգործութիւն կարող են ունենալ ժողովրդի բարոյական, մտաւորական, և մինչև անգամ իւրթաւոր զարգացման վերայ, մանաւանդ երբ ժողովուրդը աւելի կրօնական ուղղութիւն ունի, շատերը ցանկանումեն դառնալ և դառնումեն եկեղեցական և առաւելապէս վանական, որպէս զի ունենան իւրեանց առաջև աւելի լայն և ընդարձակ ասպարէզ գործակատարութեան և աւելի հիմնաւոր և հզօր միջոցներ տեսնել հարկաւոր պատրաստութիւններ ազգաշինութեան համար: Այսպիսի եկեղեցականներ առաջ են գալի մանաւանդ այն ժամանակ, երբ ազգը կամ գտանւում է ժամանակաւոր վտանգի մէջ, կամ երբ՝ զուրկ լինելով ազատութիւնից, ինքնիշխան կառավարութիւնից, հայրենիքից, միայն եկեղեցին է մնում միսիթաութիւն անցեալի համար, յոյս ապագայի համար և ներկայումը ամուր շաղկապ և օղակ անցեալի և ապագայի մէջ: Մեր եկեղեցական պատմութիւնը ունի այս կողմից հոյակապ օրինակներ: Չյիշելով այն՝ որ ոչ մի ազգային գործ չէ մնացել առանց մասնակցութեան եկեղեցականների, որոնք խաչ և աւետարան ձեռքին իբրեւ քաջ ախոյեաններ և Վրիստոսի զինւորներ միշտ պաշտպանել են սուրբ եկեղեցին և հայրենիքը, չյիշելով այն՝ որ ոչ մի երեւելի պատմաբանական անցք չէ կատարուել առանց մասնակցութեան կաթողիկոսների, եպիսկոպոսների, վարդապետների, մինչև անգամ քահանաների, յիշնք միայն սուրբ Թարգմանչաց օրինակը: Իբրև ուսումնական մարդիկ՝ եղբարի հարկէ մեծամեծ գործեր կարող էին

կատարել և աշխարհական մնալով, բայց նոցա ազգասիրական ոգին փափագումէր առաւել ընդարձակ ասպարէզ, ուստի անձնուիրաբար զոհելով աշխարհական կեանքի փափկութիւնները դարձան հոգեւորականներ: Եւ արդարեւ՝ այժմ շատ դժուարին է որոշել՝ թէ սուրբ Թարգմանիչները եթէ մնային աշխարհական, կարող էին արդեօք այնպէս պայծառացնել իւրեանց ազգը, եկեղեցին և հայրենիքը, որչափ պայծառացրին լինելով եկեղեցական:

Ամենայն ազգ իւր համակրութիւնը միշտ ցոյց է տուել առաւելապէս եկեղեցական դասին, առաւելագոյն յուսով ըստ պատել է և մեծագոյն պատրաստութեամբ ու յօժարութեամբ ընդունել է նորանից իւր բարոյական և մտաւոր կրթութիւնը: Մանաւանդ մի ազգ, որը կորուսել է իւր ամբողջութիւնը, որը ենթադրուել է բազմատեսակ ձնշողական ազդեցութիւններին, ոչ այլապէս կարող է պահպանել իւր ինքնուրոյնութիւնը և ազգութիւնը, եթէ ոչ հոգեւորականների ձեռքով և նոցա գործունէութեամբ: Այժմ մենք Հայերս, ցրուած լինելով բոլոր տիեզ'րքի երեսի վերայ, չունինք ոչ ամբողջութիւն, ոչ հայրենիք, ոչ գիտութիւն, ոչ հարստութիւն, ոչ ինքնակառավարութիւն, զուրկ ենք բոլորից, կորցրել ենք այս բոլորը, և քնացել են միայն Եկեղեցին և լեզուն: Եկեղեցին պէտք է մխիթարէ մեզ այսպիսի տխուր և ողբալի ժամանակ, եկեղեցին է մեր յոյսը, մեր փրկութեան ղեկը: Եւ ի՞նչ սորանից աւելի հաստատ ղեկ, աւելի՝ ամուր նեցուկ, ինքն Ամենակարող և Ողորմած Աստուածն է պահպան և

պաշտպան իւր սուրբ Եկեղեցւոյ: Միայն եկեղեցին կարող է պահպանել Հայութիւնը, ինչպէս պահպանել է մինչև այսօր. միայն եկեղեցին կարող է նորոգել ազգութիւնը, տալ մեզ գիտութիւն, հարստութիւն, երջանկութիւն, փառք. իսկ լեզուն պէտք է լինի հաստատ գործիք ծանր և դժուար գործակատարութեան: Բայց ի՞նչպէս կարող է եկեղեցին կատարել այս ծանր պարտաւորութիւնը, հասնել այս բարձր նպատակին, եթէ չունենայ արժանաւոր գործակատարներ, ուսումնական, առաքինի, ջերմեռանդ, հաւատարիմ, աստուածասէր և ազգասէր պաշտօնեաներ՝ քահանաներ, վարդապետներ և եպիսկոպոսներ:

Ահա այսպիսի մտքեր շրջումէին իմ մէջ, երբ ես 1868 թուականին աւարտեցի ուսումնական Մոսկուայի Այսսերական Համալսարանում*): Դեռ Համալսարանում որոշել էի ինձ համար նպատակ ծառայել ազգին, ձգել ազգաշինութեան գանձանակի մէջ իմ համեստ և աննշան լուծման, և ազգի յառաջադիմութեան մէջ որոնել իմ անձնական օգուտը և երջանկութիւնը: Որքան շատ էի մտածում թէ որ ճանապարհով աւելի շուտով կարող եմ հասնել իմ համեստ և փափագելի նպատակին, այնքան աւելի և աւելի համոզուում էի՝ որ հարկաւոր է դառնալ եկեղեցական: Բայց

(*) Հայր Վահան Բաստամեանը ստացած է իւր ուսումնական Մոսկուայում, նախ Լազարեան Ճեմարանում և ապա Այսսերական Համալսարանի իրաւագիտական բաժնում և ստացել է իրաւագիտութեան Վանդիլատի ուսումնական աստիճանը:

նախապէս կամենումէի և հարկաւոր էի համարում պատշաճաւոր պատրաստութիւն տեսնել բարձր և սրբազան կոչումն ստանալու համար: Մի և նոյն ժամանակ՝ չկամենալով հեռանալ իմ ուսումնական ընթացքից, ես որոշեցի ուսանել եկեղեցական իրաւագիտութիւն, որ զուտ իրաւաբանական գիտութիւն է և որոշումէ եկեղեցու յարաբերութիւնը՝ դէպի թագաւորութիւնը, հասարակութիւնը, ընտանիքը և առանձին անհատը, և բացատրումէ եկեղեցու ներդործութիւնը և ազդեցութիւնը տէրութեան օրէնսդրութեան վերայ և ժողովրդի իրաւագիտական զարգացման վերայ: Այս տեղ աչքի առաջն ունեի երկու տեսակ օգուտ. մին՝ ծանօթանալ ընդարձակ կերպով ազգային եկեղեցական պատմութեան հետ, երկրորդ՝ ուսանել թէ՛ յօդարի ուղղութիւն և զարգացումն ունեցաւ մեր ազգային կեանքի իրաւագիտական կողմն և յօդարի ազդեցութիւն ունեցաւ այդ զարգացման վերայ և տէրութեան օրէնսդրութեան վերայ մեր եկեղեցին:

Բայց ի՞նչպէս կարելի էր իրագործել մի այսպիսի ձեռնարկութիւն, եթէ ոչ՝ ապահովացրած լինելով պատշաճաւոր կերպով ապրուստի կողմից՝ պարապել երկարատեւ ընթերցանութեամբ ազգային հին մատենադրութեան, իսկ սորա համար յօտեղ աւելի հարուստ աղբիւր՝ եթէ ոչ սուրբ ԼԶՄԻԱԾՆԻ ՀՈՂԱԿԱՆՈՐԹԱՆՆԱԳԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ: Այսպէս ուրեմն այս իմ երկրորդ նպատակը ուղղակի տանում էր ինձ դէպի իմ առաջին նպատակը, տալիս էր միջոց աւելի մօտիկ ծանօթանալ մեր ազգի և եկեղեցու դրութեան և շրջապատող հանգամանքների հետ:

Բարեբախտաբար, հարկը չստիպեց ինձ երկար զեզերիլ այս մտածմունքներիս մէջ, որովհետեւ անակնկալ կերպով քաջալերութիւն և խրախոյս ստացայ մի անկեղծ ազգասիրից: Մեծապատիւ Մկրտիչ Սանասարեանն, որի ազգասիրական գործերը արդէն հռչակել են իւր անունը բոլոր ազգի մէջ, իմանալով իմ գիտաւորութիւնները՝ ամենայն պատրաստութեամբ յանձնառու եղաւ փութալ իմ բոլոր ծախսերը երկու երեք տարու ընթացքում, և ես իսկոյն դիմեցի դէպի ընդհանուր ազգի բազմերախտ Մայրը — Առսանկար սուրբ ԼԶՄԻԱԾԻՆԸ: Այս տեղ երեք տարու ընթացքում մի կողմից՝ ես պարապում էի մատենադարանում և պատրաստեցի մի ընդարձակ շարադրութիւն, որի մէջ քննում եմ ազգային իրաւագիտական զարգացումն և եկեղեցու ներդործութիւնը այդ զարգացման վերայ և տէրութեան օրէնսդրութեան վերայ, և ապա քննում եմ քրէական, քաղաքական և եկեղեցական օրէնսդրութիւնը ըստ Գառաւոստանազրբի Մխիթար Գօշի: Միւս կողմից ես ուսանում էի վանական կեանքը և ազգային կեանքի հանգամանքները. այս տեղ ես նկատեցի որ մեր ազգային գործերը գտանւում են զլիսաւորապէս Հոգևոր իշխանութեան ձեռքում, նկատեցի որ մեր եկեղեցականները չունին պատշաճաւոր պատրաստութիւն իւրեանց վերայ եղած թէ՛ հոգևոր և թէ՛ քաղաքական պարտքերը օրինաւոր կերպով լցուցանելու համար, և տեսայ որ Նորին Վեհափառութիւն Գեորգ Գ. Սաթղղիկոսն ամենայն Հայոց ամենայն ջանքով աշխատում է թէ՛ առհասարակ բարեօրէն ընդհանուր ազգի վե-

ճակը և թէ մասնաւորապէս ձեռք բերել ընտիր և արժանաւոր եկեղեցականներ և պատրաստել ազգի համար ուսումնական և առաքինի հովիւներ, որոյ վասն և կառուցանումէ հոյակապ ուսումնարան: Հովուապետի այսպիսի ազգաշէն դիտաւորութիւնները առաւել ևս խրախուսեցին և վըստահութիւն տուին ինձ զործել այն քայլը, որի վերայ մտածումէի չորս հինգ տարի: Վերջապէս, ես համարձակուեցայ յայտնել Նորին Վհֆառութեան իմ սրտի փափագը և ջերմեռանդ ցանկութիւնը լինել սպասաւոր սուրբ եկեղեցւոյ. Արքայնազոյն Հայրապետը հայրական սիրով ընդունեց իմ խնդիրը և բարեհաճեցաւ թօրեայ միջոցում շնորհել ինձ Ախասարկաւագութեան, Ատրկաւագութեան և Աբեղայութեան սրբազան աստիճանները*):

Եթէ Աթոյիկ եկեղեցին ունի իւր հոգակաւոր Հռովմը, եթէ Յունաց եկեղեցին ունի իւր բաղմահամբաւ Բիւզանդիոնը, Հայաստանեայց Ակեղեցին նոյնպէս ունի իւր փառազարդ Լըմիածինը: Այստեղ ծագեցաւ Հայոց ազգի հոգեւոր լուսաւորութեան առաջին ճառագայթը, այստեղ բղնեց նորա մտաւոր զարգացման և լուսաւորութեան աղբիւրը, այստեղ ցոլաց Հայաստանեայց Ակեղեցւոյ անխախտ և անսասան հաստատութեան ոյժը, այստեղ ստացաւ ազգային քաղաքական կեանքը նոր ուղղութիւն, նորըն-

թացք: Սա եղաւ բաղմաթիւ դարերու ընթացքում ազգային կեանքի կենդրոն, տիեզերացիր ազգի անխզելի շաղկապ, միութեան ամուր օղակ: Եւ այսուհետեւ այստեղից պէտք է ծագէ ազգային լուսաւորութեան նոր արշալոյսը, այստեղից պէտք է հալածուի և ցրուի այժմեան տգիտութեան աղջամուղջը, այստեղից պէտք է լուսանայ ազգը նոր կեանք, նոր ընթացք, բարոյական ոյժ և հաստատ միութիւն: Բայց սորա համար հարկաւոր է որ՝ ինչպէս սուրբ Սահակ Պարթևի և սուրբ Մեսրոպի օրօքը ազգասիրութեան եռանդով և կրակով լի աշխոյժ և ուշիմ երիտասարդները դիմեցին դէպի Աթէնք, Աղեքսանդրիա, Հռովմ և Բիւզանդիա և հարստանալով այնտեղ բարձրագոյն գիտութիւններով վերադարձան իւրեանց սիրելի և անձկալի հայրենիքը և ծագեցին նոր արշալոյս ազգի մտաւոր զարգացման համար, այնպէս և այժմ՝ Եւրոպայի համալսարաններում և բարձրագոյն ուսումնարաններում ուսմունքը աւարտած երիտասարդները պէտք է դիմեն դէպի սուրբ Լըմիածինը, որպէս զի կարողանայ սա կատարել իւր բարոյական և սրբազան պարտաւորութիւնները: Եւ ազնուամիտ երիտասարդների համար, անկեղծ ու ճշմարիտ ազգասէրների համար ի՞նչ աւելի սուրբ ցանկութիւն, ի՞նչ աւելի բարձր երջանկութիւն, եթէ ոչ բարեկեցութիւն և յառաջագիմութիւն իւր ազգի, բարոյականապէս և մտաւորապէս թշուառ և ողորմելի դրութեան մէջ ընկղմած ազգի. և ի՞նչ աւելի վսեմ նպատակ, աւելի նուիրական ձգտողութիւն, եթէ ոչ ջան ի գործ դնել առ ի յառաջ խաղացուցանել այդ ազգը

(*) Հայր Վահան Բաստամեանը բաւականին երկար ժամանակ մնալով Էջմիածնում իրրեւ աշխարհական, արդէն յայտնի էր Նորին Վհֆառութեան թէ իւր ուսումնասիրութեամբ և թէ այլ ընտիր յատկութիւններով:

անձնագրահաշիվներ ծառայել նորան և լցուցանել նորա բազմատեսակ կարօտութիւնները: Եթէ հիսգերորդ դարու հոգեւորականները կարող էին միտաւարամած և յոյժ տգէտ ազգ, ազգ՝ որը դեռ չունէր մինչև անգամ իւր կանոնաւոր այրբէնը, խլել հանել այնպիսի գրութիւնից և հասցնել լուսաւորութեան բաւականին բարձր կէտին, կարող էին հաստատել ընտիր դպրոցներ և ծառայել գիտութիւններ, կարող էին յօրինել և նուիրել ազգային դեռաբոյս մատենագրութեան «Ասկի դար», կարող էին ազգը հասցնել երջանիկ կեանքին, տասնեկններորդ դարու հոգեւորականները կարող են կատարել նոյնը, կարող են կատարել կրկնապատիկը, եթէ նոցա պէս հարուստ ինչին գիտութիւններով և վառւած լինին ազգասիրական կրակով, այս աստուածային կրակով: Երգարեւ, նոցա ժամանակ կային և շատ բարեյաջող հանգամանքներ՝ միութիւն ազգի, քաղաքական ուժ, ուսումնասէր և խրախուսիչ հայրապետ, բայց և այժմ կան, թէ և այլ տեսակ, բարեպատեհ միջոցներ, այժմ կան ընդհանուր մարդկութեան քաղաքակրթութեամբ և լուսաւորութեամբ պատրաստած առաւել ուղիղ ծանապարհներ և դիւրին միջոցներ, մանաւանդ և այժմ ունինք ազգասէր և ուսումնասէր Հայրապետ: Ինչպէս այն ժամանակ ժողովուրդեան սուրբ Սահակի և սուրբ Մեսրոպի չորս կողմը աշխոյժ, ազնիւ, ուսումնասիրափառ և ազգասէր երիտասարդներ, թող և այժմ ժողովուրդն Վեհափառ Վեհորդի չորս կողմը նոյնպիսի երիտասարդներ. ինչպէս այն ժամանակ նախ ցրուելով բոլոր լուսաւորեալ քաղաքների մէջ և ամենայն տեղ հաւաքելով

մեղունների պէս բարձր և պատուական գիտութիւններ և յետոյ գումարուելով և կենդրոնանալով Վաղարշապատ մայրաքաղաքի մէջ՝ սկսեցին բղնել և տարածել ամենայն ուրեք իւրեանց գիտութիւնները հիմնելով ազգային դպրոցներ, թարգմանելով և շարագրելով ընտիր մատենաներ, քարոզելով եկեղեցիների և վանքերի մէջ, թող և այժմ կատարուի այս բոլորը, և անշուշտ ամենակարճ միջոցում վերստին կնորոգուի մեր կեանքը և կպայծառանայ Հայաստանեայց սուրբ Եկեղեցին: Վեհափառ Հայրապետը բացել է արդէն իւր դուռը և պատրաստ է սիրով ընդունել Հայ երիտասարդներից բարեմիտ մարդիկ, անկեղծ ազգասէրներ, հաւատարիմ և քրտնաջան մշակներ, միասին խորհել և գործել ազգի յառաջդիմութեան և Եկեղեցւոյ պայծառութեան համար:

Վահան Եբեղայ Բառասեանց:

ՅՑ Ապրիլի, 1872 - թ.:

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

ՀՆՈՒԹԻՒՆՔ ՀԱՅՐԵՆԵԱՅ.

(ԾԵՐՆԵՐԵՐԷՆ):

Ս. Վախան.

Տաճարի արեւելակողմն քարափի մէջ բաւական խորութեամբ փորուած ջրոյ աւազան մի կայ, ուր տեղ հոսել է յառաջ աղբիւր ցուրտ ջրոյ «Ս. Վաթանք», անունով. և ինչպէս կպատմեն, ամեն կիւրակնամուտ երեկոները մոմ կը վառէին